

PREISTORIA UNUI SIMBOL: COLOANA CERULUI

"Felix qui potuit rerum
cognoscere causa. . ."
(Vergiliu)

Oamenii din preistorie, înzestrați cu aceleași însușiri intelectuale ca și cei din ziua de azi, au încercat să-și imagineze cum arată "lumea" în care trăiesc și forțele care o conduc. Explicațiile pe care și le-au formulat erau de ordin mitologic, născându-se astfel marile mituri ale omenirii.

Mitul cosmogonic ocupă un rol central în religiile arhaice¹, ca și în cele "primitive". Imaginea mitică a susținerii Cerului pe coloane este o imagine universal atestată, funcționalitatea sacră a coloanei fiind atestată și la populațiile cele mai arhaice².

În spațiul românesc au mai existat preocupări pentru cultul coloanei, dar atenția cercetătorilor a fost atrasă doar de cultura populară, cercetările fiind făcute cu preponderență de către etnologi. Romulus Vulcănescu a demonstrat existența unui cult arhaic al coloanei în mitologia românească³. Nu există însă, după cunoștințele noastre, un studiu care să încerce să caute "preistoria" acestui simbol. Articolul de față încearcă să descopere tocmai această preistorie.

Pentru înțelegerea demersului de mai jos este necesar să precizăm metoda pe care am folosit-o. Arheologii se simt stânjeniți, atunci când sunt nevoiți să analizeze fenomenele religioase preistorice, de lipsa "dovezilor" clare⁴. Nu rare ori se face o eroare elementară de metodologie: se analizează fenomenele religioase cu aceleași metode ca și în cazul fenomenelor de cultură materială. Descoperirile arheologice prezentate mai jos sunt creații materiale, scopul lor este însă pur religios. Nu putem sesiza experiența sacrului cunoscută de omul neolitic decât prin intermediul a ceea ce el spune despre această experiență, adică prin intermediul acestor creații materiale. Și pentru că sacrul - așa cum a dovedit M. Eliade - este ireductibil și inerent ființei umane, nu poate fi analizat printr-o singură hermeneutică⁵, ci printr-o cooperare de metode înglobate în Știința religiilor. Obiectul ei este studierea metodelor de analiză și înțelegere a lui homo religiosus, care este universal răspândit⁶. Știința religiilor trebuie să pătrundă semnificația limbajelor religioase și intenția lor profundă⁷.

Metoda esențială pentru știința religiilor este comparația, prin această metodă completându-se insuficiența informațiilor asupra "istoriei" unei credințe, în cadrul unei societăți, prin fapte împrumutate de la alte medii și din alte timpuri⁸. La baza comparatismului stă uniformitatea psihicului uman⁹.

În prezentul studiu am apelat-prin comparație-atât la civilizațiile Orientului preistoric, cât și la cele "clasice" orientale, majoritatea cercetătorilor fiind de acord că mentalitățile arhaice (din preistorie) s-au dezvoltat în epoca marilor civilizații urbane, multe idei și forme religioase preistorice stând la baza miturilor de mai târziu¹⁰.

Contactele culturale ale zonei carpato-danubiene cu Orientul sunt bine atestate în epoca neo-

¹ M.Eliade. *The Quest. History and Meaning in Religion*, Chicago, 1969, p.41.

² Este vorba despre populațiile din peninsula Malacca. Ia pigmeii Senanq. Vezi M.F., *Le chamanisme et le techniques arhaiques de l'extase*, Paris, Payot, 1951, p.253.

³ Vezi R.Vulcănescu, *Coloana Cerului*, Buc., 1972; idem, *Mitologia română*, Buc., 1987.

⁴ Vezi și mărturia lui Chr. Zervos. *L'art de la Crète neolithique et Minoenne*, Paris, 1956, p.27.

⁵ M. Meslin, *Știința religiilor*, Buc., 1994, p. 194.

⁶ *Ibidem*, p.7.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁸ Definiția metodei comparatiste a fost data de catre Goblet d'Alviella. Vezi Meslin, *op. cit.*, p. 167.

⁹ *Ibidem*, p. 136.

¹⁰ G. Contenau, *Manuel d'archeologie orientale*, Paris, 1927, p. 339-340.

neolitică¹¹, marea axă a Dunării fiind legătura între Orient și Occident¹². Sunt bine atestate și legăturile culturale ale Egiptului predinastic cu zonele balcano-dunărene¹³.

Moștenirile preistorice în religiile antice sunt recunoscute de către cercetătorii religiilor. Dăm doar câteva exemple: originea preistorică a "Ka"-ului la egipteni¹⁴; hieroglifa reprezentând apa, era o linie frântă, în zig-zag, același simbol pe care îl întâlnim pe numeroase vase ceramice în culturile preistorice, considerat deja ca semnificând apa¹⁵, elementele preliterate din *Gilgameș* și *Geneza*¹⁶. Simbolul mitic al lui Axis Mundi - cel de care ne ocupăm în prezentul studiu ce conectează Pământul la Cer s-a dezvoltat în principalele culturi pastorale și tribale și a trecut în marile culturi urbane ale antichității estice¹⁷.

Pentru înțelegerea mai adâncă a concepțiilor religioase neo-eneolitice am făcut comparație și cu unele credințe ale triburilor primitive aflate pe aceleași coordonate socio-economice (matriliniaritate, economie agricolă)¹⁸, specialiștii tratând religiile arhaice și cele "primitive" împreună. Nu se pot aduce în discuție religiile arhaice fără a descrie câteva din caracteristicile majore ale așa-numitelor religii primitive¹⁹.

S-a constatat că în zone îndepărtate ca spațiu și timp pot apărea fenomene similare fără a exista însă contacte culturale între ele. S-a observat deasemenea universalismul unor credințe și idei religioase, considerându-se că acestea ar avea o origine colectivă²⁰. C. G. Jung este primul care a teoretizat existența unor arhetipuri, acestea fiind modele de comportament ("**patterns of behavior**") instinctuale, preexistente²¹. Fenomenul care se numește spirit se fondează deci, pe existența unor imagini autonome primitive, preconștiente, care sunt universal prezente în constituția psihicului uman²².

Cercetările noi din domeniul psihologiei abisurilor consideră că există în om o reală funcție mitică²³. Astfel se poate explica existența unor mituri asemănătoare la popoarele civilizate ale Orientului antic și la populațiile aflate într-un stadiu primitiv de dezvoltare. Cităm doar câteva exemple: mitul Potopului, mitul susținerii Cerului pe stâlpi sau coloane, mitul Pământului-mamă și a tatălui-Cer, legătura fizică între Cer și Pământ²⁴ sau apariția independentă a șamanismului în Asia, cele două Americi și în Australia²⁵. M. Eliade a ajuns la concluzia că experiența revelării sacrului este metaculturală²⁶.

Există diferite expresii ale unei forme de comportament uman universal atestate²⁷. Cu alte cuvinte, simbolurile sunt dezvoltări ale unei scheme arhetipale. Nu trebuie însă, confundat arhetipul cu simbolul²⁸. Arhetipul este static, doar simbolul se schimbă, iar universalitatea arhetipului nu o antrenează, obligatoriu, și pe cea a simbolului³⁰.

Ceea ce încercăm noi în acest articol este comparația în cadrul **aceluiași arhetip**, cel ascensional,

¹¹ Cf. G. Childe, *The Dawn of European Civilisation*, New York, 1958, p. 9.

¹² Cf. L. R. Nougier, *L'art préhistorique*, Paris, 1964, p. 149.

¹³ G. Childe, *L'Europe préhistorique, Les premières sociétés européennes*, Paris, Payot, 1962, p. 5.

¹⁴ J. Sainte Fare Garnot, *L'anthropologie de l'Égypte ancienne*, în *Anthropologie religieuse*, Leiden, 1955, p. 20.

¹⁵ M. Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Buc. 1993, p. 184.

¹⁶ G. S. Kirk, *Myth, its meaning and Functions in Ancient and other cultures*, London, 1970, p. 87.

¹⁷ M. Eliade, *The Yearning for Paradise in Primitive Tradition*, în *Myth and Mythmaking*, New York, 1960, p. 62.

¹⁸ G. Childe, *L'Europe préhistorique*, p. 5.

¹⁹ J. Kitagawa, *Primitive, Classical and Modern Religions*, în *The History of Religions. Essays on the Problem of Understanding*, Chicago, 1967, p. 44.

²⁰ G. S. Kirk, *op. cit.*, p. 275.

²¹ C. G. Jung, *În lumea arhetipurilor*, Jurnalul Literar, Buc., 1994, p. 6.

²² C. G. Jung, *La simbolica dello spirito*, Torino, ed. 1959, p. 24.

²³ M. Meslin, *op. cit.*, p. 267.

²⁴ M. Eliade, *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, Payot, 1957, p. 418.

²⁵ I. P. Culiuanu, *Călătorie în lumea de dincolo*, Buc., 1994, p. 68.

²⁶ M. Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes. Naissance mystique. Essai sur les quelques types d'initiation*, Paris, 1959, p. 223.

²⁷ M. Eliade, *Structures and Changes in the History of Religion*, Chicago, p. 353.

²⁸ G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Buc., 1977, p. 74.

²⁹ *Ibidem*, p. 159.

³⁰ *Ibidem*, p. 486.

al legăturii dintre Pământ și Cer. Simbolurile cuprinse în această schemă arhetipală sunt multiple: coloană, stâlp, arbore, scară, lanț, sfoară etc.

Vom aborda așadar, cultul coloanei sacre, așa cum ne apare în epoca neo-eneolitică, cu metodele și din perspectiva istoriei religiilor - știință care trebuie să descopere sensul simbolurilor așa cum au fost ele trăite în cadrul unei anumite experiențe de către comunitățile arhaice³¹ - și nu strict din perspectiva arheologiei. Ne-am folosit însă de arheologie, ca de un instrument foarte bun de lucru.

Înțelegerea exactă a metodei folosite înseamnă și înțelegerea modului de abordare al întregii lucrări.

* * *

O dovadă că oamenii arhaici încercau să-și reprezinte Universul, este statueta descoperită de către I. Paul, la Ocna Sibiului (cultura Precriș, nivelul IIa), reprezentând, stilizat, o pereche îmbrățișată³². Descoperitorul ei o consideră "prima încercare - cunoscută până acum în Europa - de redare prin mijloace plastice a mitului creației"³³.

Este cunoscută importanța complexului mitico-religios al hierogamiei³⁴. Creația prin divizarea unei unități primordiale este un mit arhaic larg răspândit, părinții lumii fiind considerați Cerul și Pământul³⁵.

Legat de ideea de cosmogonie este mitul susținerii Cerului pe coloane sau stâlpi. Acest mit este reflectat prin câteva descoperiri arheologice aparținând neo-eneoliticului danubiano-pontic și care, analizat, ar putea da imaginea reală și importanța acestui arhetip.

În complexul de la Căscioarele (Boian, faza Spanțov, nivelul A2a) s-au descoperit resturi ce indicau existența chiar în centrul așezării a unei mari case, considerată de către Vl. Dumitrescu, sanctuar³⁶. S-au descoperit resturi masive de pereți distruși de incendiu și temelia unor stâlpi carbonizați înfiți în sol. Edificiul, având un plan rectangular orientat E-V, 16m lungime și 10m lățime³⁷, era divizat în două camere de șase stâlpi înșiruiți carbonizați (Pl. I/2). Zidurile sanctuarului erau decorate cu motive curbiliniare, alb-crem pe fond roșu. Sub ruinele calcinate ale zidurilor s-a descoperit o coloană de aproximativ 1,90m, cu diametrul de 43cm³⁸, pictată cu aceeași culoare alb-crem utilizată la decorarea pereților camerei pe acoperirea foarte fină cu roșu³⁹. Coloana era decorată cu 22 benzi înguste, verticale, pe care se înscriau 7 rânduri orizontale de câte 7 perechi de triunghiuri afrontate (Pl. II/1). O altă coloană, mai subțire, înaltă cam de 2m, cu diametrul de aprox. 12-14cm, era pictată numai cu o bandă lată de culoare alb-gălbuie ce se răsucea elicoidal de sus în jos pe același fond roșu⁴⁰.

Alături de coloana mare s-au descoperit două rânduri paralele de urme de stâlpi: un rând de patru stâlpi și un altul din trei stâlpi. Se pare că stâlpii constituiau scheletul unui spațiu de tip baldachin, în interiorul căruia coloana era ascunsă privirilor indiscrete⁴¹.

Pentru a înțelege cât mai profund elementele de simbol care compun acest cult al coloanei sacre, trebuie să ne raportăm și la alte spații geografice și chiar la alte timpuri. Pentru că, dacă ne oprim doar la documentele arheologice, ignorând informațiile aduse de către textele sau tradițiile anumitor societăți agricole, religiile neolitice riscă să pară simple și monotone⁴².

³¹ M. Meslin, *op. cit.*, p. 228.

³² I. Paul, *Date noi privind folosirea "scrierii" în civilizațiile neolitice carpato-danubiene*, în *Transilvania*, 9, 1989, p. 44.

³³ *Ibidem*, p. 45.

³⁴ Cf. M. Eliade, *Structures and Changes in the History of Religion*, Chicago, p. 360.

³⁵ M. Eliade, *Mythe et pensée mythique*, în *L'univers fantastique des mythes*, Paris, 1976, p. 19.

³⁶ Vl. Dumitrescu, *Edifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în *Dacia*, N. S., XIV, 1970, p. 7.

³⁷ *Ibidem*, p. 10.

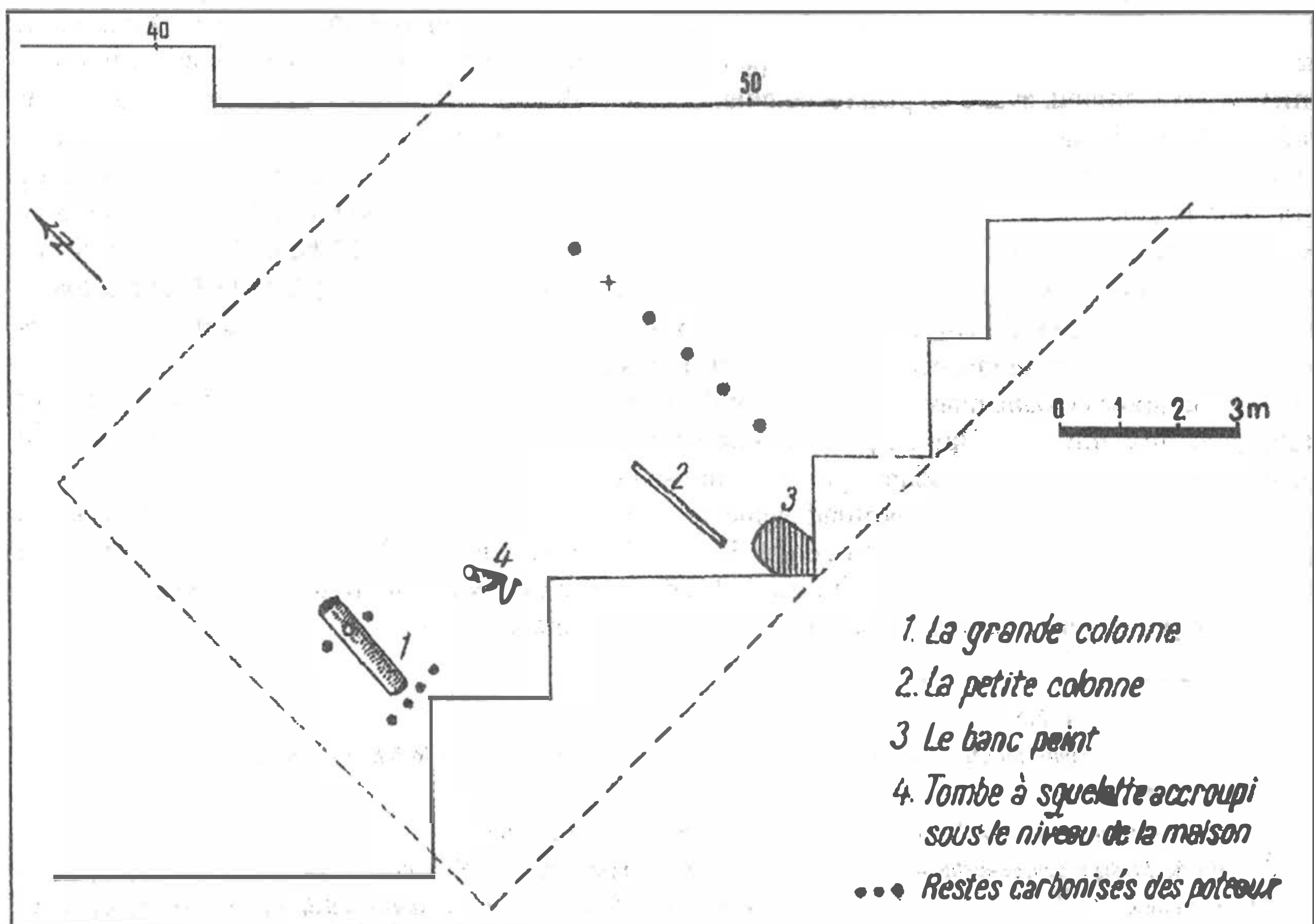
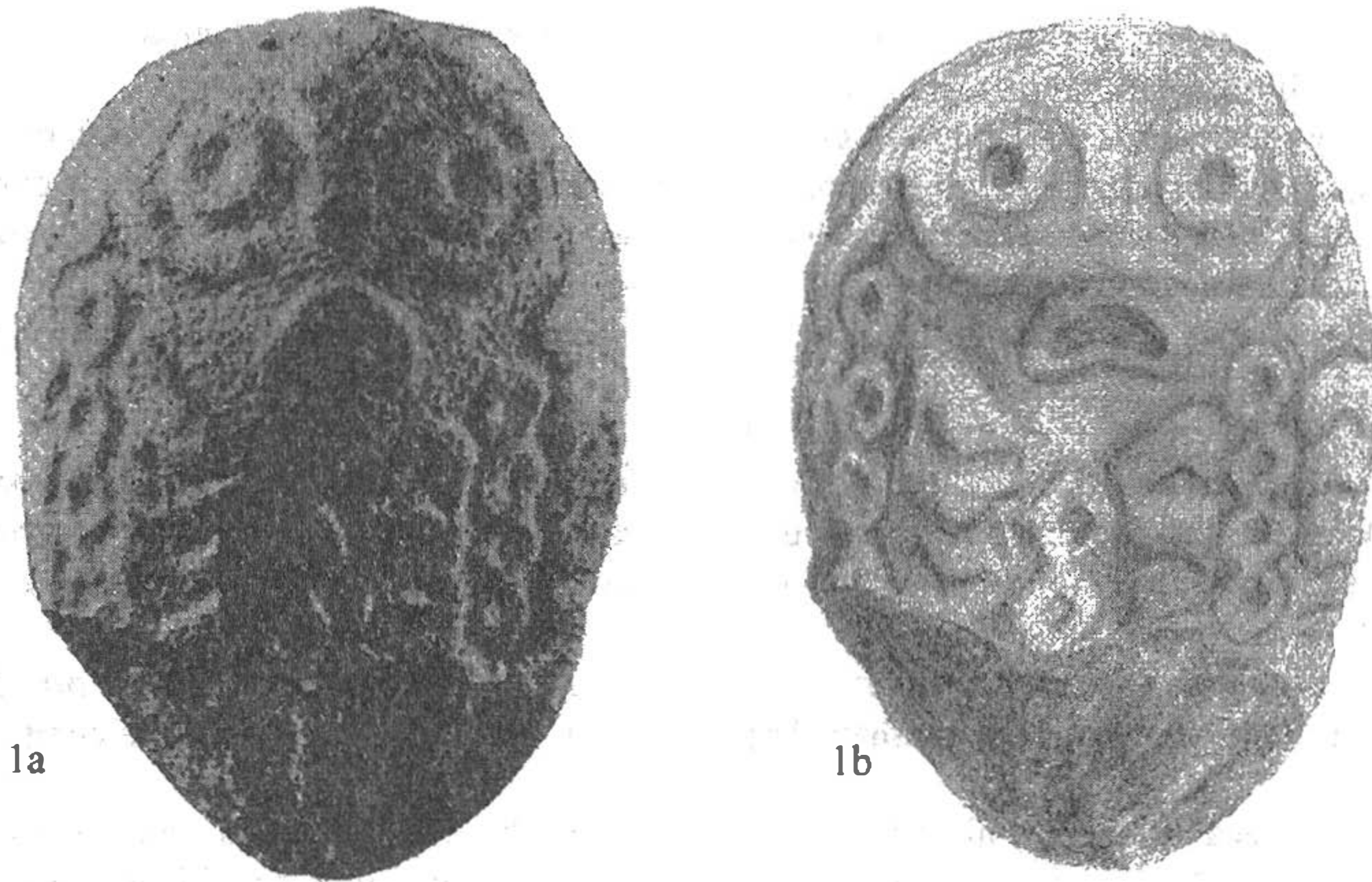
³⁸ *Ibidem*, p. 14.

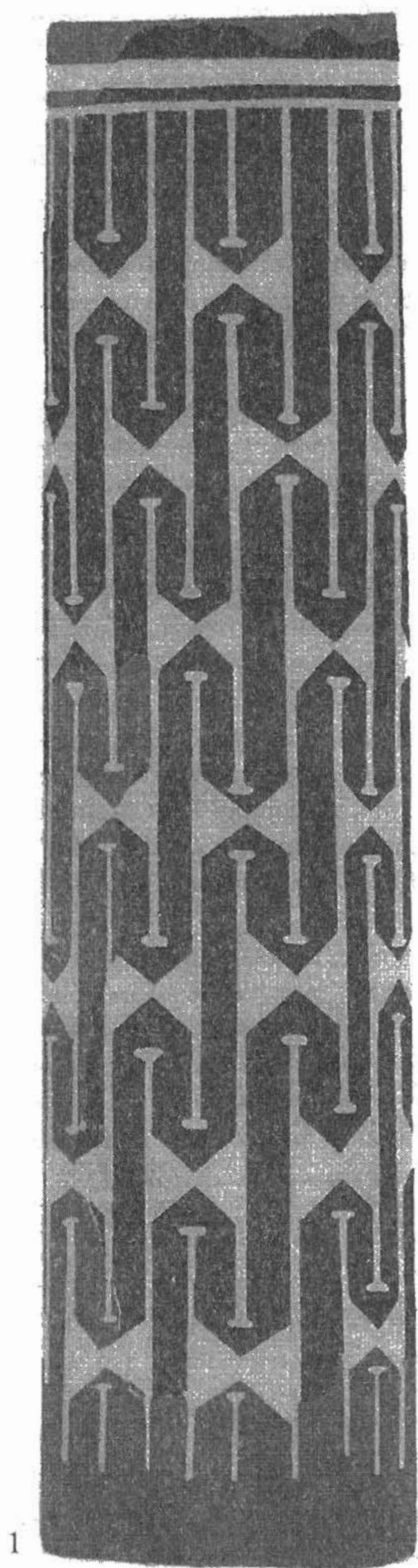
³⁹ *Ibidem*, p. 16.

⁴⁰ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Buc., 1974, p. 478.

⁴¹ Vl. Dumitrescu, *Edifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în *Dacia*, N. S., XIV, 1970, p. 18.

⁴² M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Buc., 1991, p. 59.

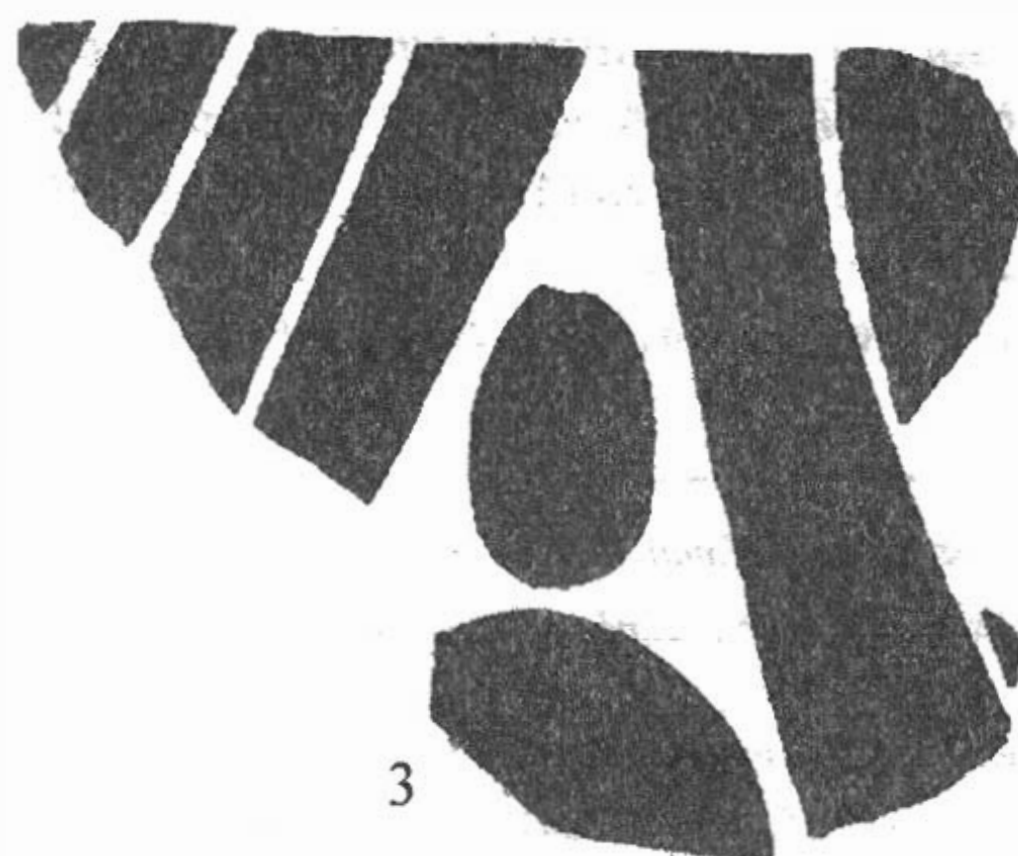

1

2

3

Planșa II. 1. Coloana mare de la Căscioarele; 2. Medalionul din sanctuarul de la Căscioarele
3. Fragmente din peretele sanctuarului (după Vl. Dumitrescu).

Conform tradiției tribului Asunta (Africa), ființa divină Numbakula, după ce l-a creat pe Strămoș a fasonat Stâlpul Sacru (dintr-un arbore de cauciuc) și cățărându-se pe el a dispărut în Cer⁴³.

Poate și în sanctuarul de la Căscioarele s-ar putea vorbi despre un cult esoteric - așa cum presupune și autorul *dealtfel*⁴⁴ - ceea ce ar explica prezența baldachinului ce ascundea coloana. Înfiptă în pământul divinizat ca zeitate supremă și și înălțându-se spre cer, coloana de la Căscioarele pare să fie cea mai coerentă reprezentare a arhetipului ascensional.

În culturile tradiționale există o idee dominantă: aceea că între Pământ și Cer comunicarea este realizată - sau a fost *illo tempore* - printr-un mijloc fizic oarecare (coloană, stâlp, scară, munte, liană etc). Acestea sunt variantele Arborelui Lumii sau ale lui Axis Mundi. Ele implică un Centru al Lumii, un punct unde Cerul, Pământul și Infernul se racordează⁴⁵.

Un element interesant, la Căscioarele, îl constituie cele șapte triunghiuri afrontate pictate pe coloana mare și care l-au determinat pe Vl. Dumitrescu să se întrebe dacă cifra 7 are un rol magic în acest context⁴⁶. Importanța magică a cifrei 7 este bine cunoscută, atât numărul 7 cât și numărul 9 fiind des folosite ca numere rituale.

Numărul 7 este obținut prin diviziune, în 4 și respectiv în 3 părți, una a revoluției sinodice, alta a revoluției siderale a lunii⁴⁷. Numărul 7 este strâns legat de cultul coloanei și reprezintă în numeroase culturi cele 7 niveluri cerești. Fino-ugricii își închipuiau "Stâlpul Cerului" ca o coloană cu 7 caturi, așa cum și ziguratul are 7 etaje, iar templul Barabudur 7 terase⁴⁸.

Un alt element interesant, tot la Căscioarele, îl constituie medalionul de lut, descoperit fragmentar, care împodobea ca o aplică în relief unul dintre pereții locuinței (probabil acela de vest)⁴⁹.

Medalionul a fost pictat în 3 culori: alb, gălbui și roșu, cu un motiv în bandă spiralică (Pl. II/2). Spirala, element constitutiv important în cadrul unei "geometrie sacre" existentă în arta culturilor tradiționale, este un leitmotiv întâlnit în numeroase zone ale lumii, în culturile arhaice: în picturile faciale ale seminției Caduveo, în olăria Yang Chao și în bronzurile arhaice chineze, în decorul polinezian ca și în vechiul Mexic. Acest motiv, obsesiv, pictat în culturile neo-eneolitice balcano-dunărean, a fost considerat de M. Gimbutas ca simbolizând apa⁵⁰. Nu poate fi cazul - credem noi - la Căscioarele, de un asemenea cult. O lumină asupra acestui simbol ar putea aduce un fragment ceramic de tip Ubaid descoperit la Uruk, în care spirala este asociată cu scara⁵¹ (Pl. IV/1), care constituie la rândul ei unul dintre simbolurile ascensionale.

O altă descoperire arheologică ce vine să ateste cultul coloanei în neo-eneolitic este modelul de sanctuar de la Trușești (Cucuteni A2). Piesa, înaltă de 1m și lată tot de 1m, a fost descoperită într-o "casă de cult" aflată cam în centrul așezării și este confecționată din lut amestecat cu pleavă. La partea superioară este alcătuită din doi idoli antropomorfi, considerați de către M. Petrescu-Dâmbovița, zeița Mamă și acolitul ei⁵². Partea inferioară a acestei piese este decorată cu două grupe de câte trei reliefuri înalte dispuse simetric de o parte și de alta a orificiului central și reprezintă - consideră autorul descoperirii - "idoli în formă de coloană". Alte două grupe cu câte trei capete în relief de la asemenea

⁴³ M. Eliade, *Sacru și profanul*, Buc., 1994, p. 23.

⁴⁴ Vl. Dumitrescu, *Edifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în *Dacia*, N. S., XIV, 1970, p. 18.

⁴⁵ M. Eliade, *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, 1957, p. 428.

⁴⁶ Vl. Dumitrescu, *Edifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în *Dacia*, N. S., XIV, 1970, p. 21.

⁴⁷ H. Huber, M. Mauss, *Mélanges d'histoire des religions*, Paris, 1929, p. 216.

⁴⁸ Cf. M. Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Iași, 1991, p. 33. În doctrina Yoga - în care coloana vertebrală este asimilată axei lumii, cei 7 centri energetici ai corpului corespund celor 7 nivele ale Universului.

⁴⁹ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, Buc., 1974, p. 477.

⁵⁰ M. Gimbutas, *Cultură și civilizație*, Buc., 1989, p. 78.

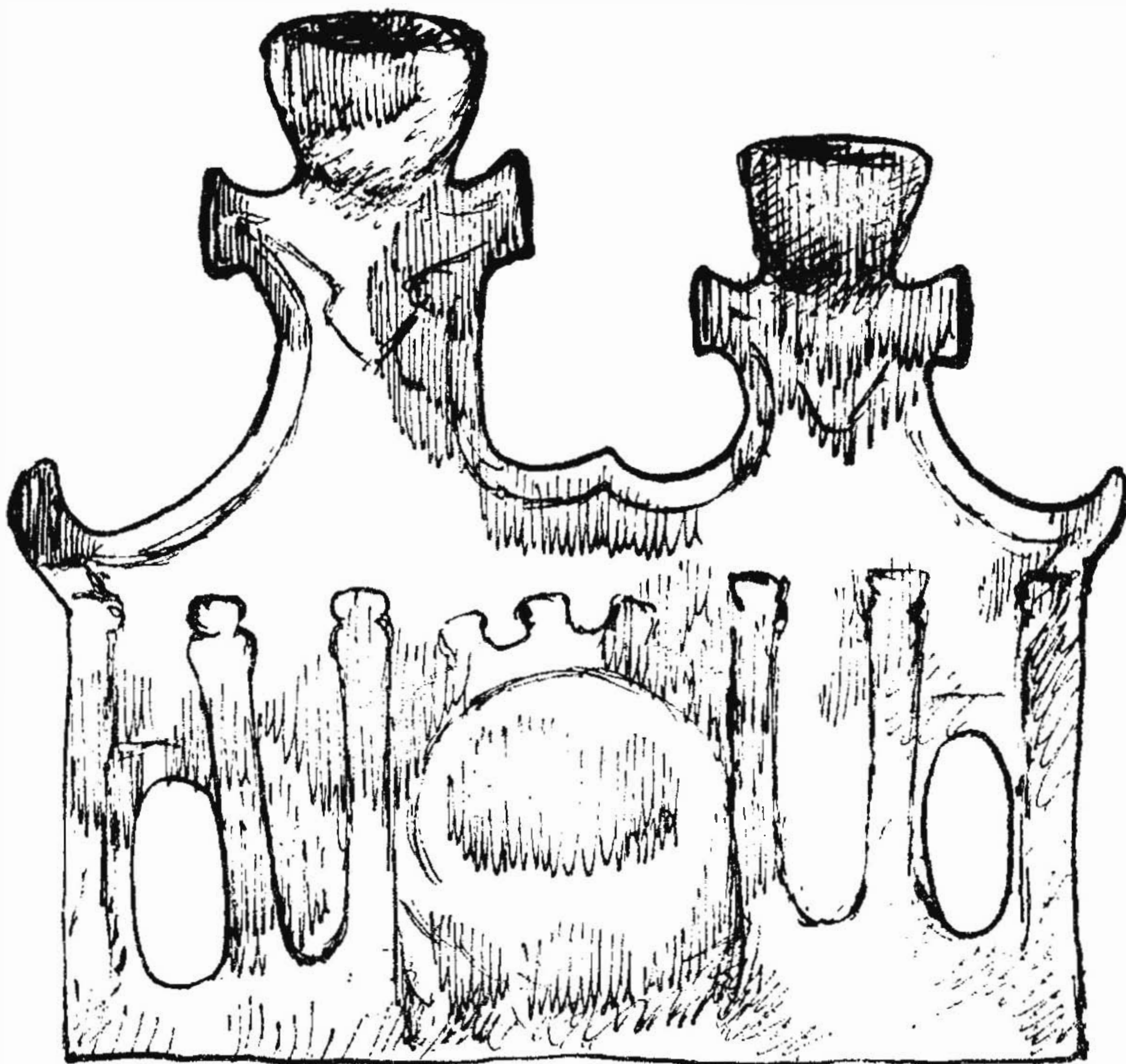
⁵¹ A. Nițu, *Originea orientală și sensul religios al motivului antropomorf cucutenian de la Petreni (Basarabia)*, în *Studii și cercetări istorice*, I, 1943, Iași, p. 6, (fig. 4).

⁵² M. Petrescu-Dâmbovița, *Santierul Trușești*, în *S.C.I.V.* I-IV, 1-2, 1953, p. 13.

idoli decorează partea superioară și inferioară a orificiului central (Pl.III.). Piesa a fost pusă de Petrescu-Dâmbovița în legătură cu cultul fecundității și al fertilității, dar și cu cultul coloanei și triada⁵³.

Cuplul femeie-bărbat constituie unul din elementele de bază în cosmogonia arhaică. Astfel de cupluri se întâlnesc atât în Egiptul predinastic cât și la hitiți (mil. III î.Chr.)⁵⁴ sau în cultura elamită - la Tepe Kazineh (începutul mil. III î.Chr.)⁵⁵. Mai târziu, în epoca istorică, în Asia Mică vor avea loc ceremonii de unire a preoților și preoteselor simbolizând unirea zeului și a zeiței⁵⁶.

Considerăm că în cazul piesei de la Trușești este reprezentată credința incipientă a legăturii dintre Pământ - simbolizat de Zeița Mamă și Cer - reprezentat de idolul masculin. Coloanele vin să întărească această idee. În antichitatea orientală numeroase sanctuare babiloniene (de la Nippur, Larsa, Sippar) erau denumite "Dur-an-ki", adică "legătura între Cer și Pământ"⁵⁷.

Planșa III. Modelul de sanctuar de la Trușești, Cucuteni (după M.Petrescu-Dîmbovița).

⁵³ *Ibidem*, p. 14.

⁵⁴ A. Eliot, *Creaturs de la nature et de l'humanité*, în *L'univers fantastique des mythes*, p. 65.

⁵⁵ Cf. L. Frobenius, *Cultura Africii*, Buc., 1982, p. 184, fig. 102 (vol. I).

⁵⁶ G. Contenau, *Manuel d'archeologie orientale*, Paris, 1927, p. 291.

⁵⁷ f. M. Eliade, *Sacritul și profanul*, Buc., 1994, p. 39.

Cultul coloanei sacre este atestat și în sanctuarul 1 de la Parța (Vinča B1) ridicat în centrul așezării exact la jumătatea axei N-S, în care se găsea o mică coloană de lut distrusă la ridicarea sanctuarului 2. Coloana - ce nu părea a avea vre-un rol arhitectonic - a fost înfiptă în pământ o parte a ei, păstrându-se sus masa unui altar din sanctuarul 2. Era din pământ nears (diametrul aproximativ 18-20 cm), înălțimea fiind apreciată în comparație cu coloana de la Căscioarele⁵⁸. În acest sanctuar, cultul coloanei, pare a fi și în legătură cu cultul lunii - pe coloanele (sau stalpii) din interior apar coarne de consacrație⁵⁹ - dar implică și totemismul, la coloane fiind atașate coarne de taur sau leucranii⁶⁰.

Cultul coloanei pare a fi reprezentat grafic și pe ceramică. Pe un fragment ceramic, din cultura Vinča-Turdaș, faza târzie, repertoriat de M. Roška, este reprezentată imaginea unei case în culoare brun-roșiatică⁶¹(Pl.IV/2). Imaginea a fost considerată o reprezentare a mitului cosmogonic, așa cum era văzut de omul din neo-eneolitic. Este cunoscut faptul că, construcțiile arhitectonice ale culturilor "tradiționale" exprimă un simbolism foarte riguros, fie că este vorba de sanctuare, temple, fie de monumente sau de labirinte, și este în strânsă legătură cu concepțiile cosmogonice⁶². Ceea ce este reprezentat pe ciobul vincian pare a fi o imagine simbolică, aceasta fiind transfigurarea unei reprezentări concrete printr-un sens niciodată abstract⁶³. Astfel de imagini există în numeroase culturi arhaice. Pe un sarcofag egiptean din lemn este reprezentat Cerul, sprijinit de zeul Shu și de cei patru stâlpi bifurcați⁶⁴(Pl. IV/7).

Casa, templul, sarcofagul, constituiau pentru populațiile vechi un micro cosmos, o imago mundi. "Acest templu este ca și cerul în toate aranjamentele lui", este inscripția de pe un fragment al templului lui Ramses al II-lea⁶⁵. La egipteni sarcofagul reprezenta universul⁶⁶, iar în cultura tradițională românească se așezau 4 stâlpi (sau brazi) împodobiți la cele patru colțuri ale mormântului, reprezentând stâlpii "casei de veci" al celui dispărut⁶⁷. Imagini sau modele de sanctuare (în mintea omului "primitiv" ca și - probabil - în mintea celui arhaic, imaginea unui obiect era de fapt chiar acel obiect, atât imaginea cât și obiectul având aceleași valențe sacre) întâlnim în întreg neoliticul egeean⁶⁸ ca și în Africa (imaginea unui sanctuar sudanez)⁶⁹ sau în Moravia (Pl. IV/5).

Se poate deduce astfel că motivul pictural de pe fragmentul ceramic de la Turdaș ar putea reprezenta un edificiu sacru în forma imaginii arhitectonice a lumii. Stâlpul central apare îngroșat fie printr-o pană de întărire în cazul în care motivul ar reproduce o construcție reală, fie, poate, pentru a reda concepția "muntelui lumii" înconjurat de stâlpii cerului în cazul în care motivul reprezintă o imagine ideală. Dar pentru că una din dimensiunile concrete ale simbolului este "cosmicitatea", acesta fiind un instrument de figurare a lumii vizibile, care ne înconjoară⁷⁰, înclinăm să considerăm imaginea de pe fragmentul ceramic vincian ca reprezentând o imago mundi simbolică.

O altă reprezentare a coloanei sacre ar putea fi imaginea de pe un fragment ceramic (cultura Vinča-Turdaș) aflat în colecția Zsofiei Torma⁷¹ considerată a reda o piesă de mobilier de cult; un corp orizontal împărțit în două părți egale, hașurate oblic, deasupra având două coloane sau doi stâlpi cu câte

⁵⁸ *Ibidem*, p. 30.

⁵⁹ *Ibidem*, în *ActaMP*, 1991, p.17.

⁶⁰ *Ibidem*, în *ActaMP*, XII, 1988, p. 36.

⁶¹ M. Roška, *A Tormá Zsófia Gyűjtemény*, Cluj, 1941, p. 291, pl. CXXXIII, 17.

⁶² M. Eliade, *Barabudur, templul simbolic*, în *Revista Fundațiilor regale*, Nr. 9, sept. 1937, p.3.

⁶³ G. Durand, *L'imagination symbolique*, Paris, P.U.F., 1968, p.8.

⁶⁴ Cf. A. Nițu, *Semnificația motivului religios pictural în formă de "casă" de la Turdaș (Transilvania)*, în *Apulum*, II, 1943-1945, p. 7.

⁶⁵ Cf. M. C. Ghyka, *Estetica și teoria artei*, Buc., 1981, p.64.

⁶⁶ Vezi I. P. Culianu, *op. cit.*, p. 91.

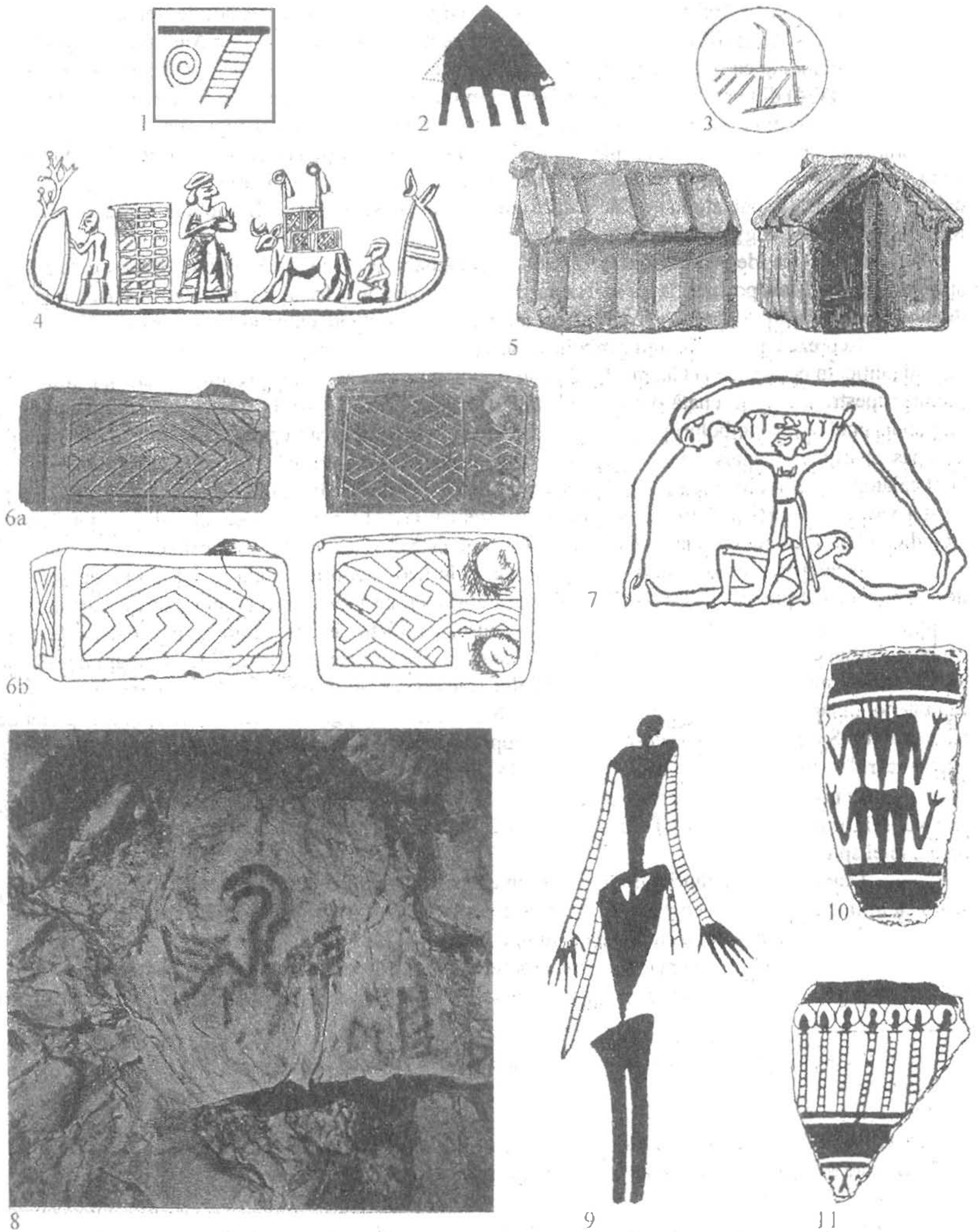
⁶⁷ Cf. M. Bocșe, *Rituri funerare pentru viață*, în *Banatica*, 12, 1993, p. 355.

⁶⁸ Cf. B. Rutkowski, *Arta egeeană*, Buc., 1980, p. 45. În apropiere de Larisa s-a descoperit un model de templu împodobit cu motive tipice pentru ceramica mil. V (Sesklo) executate cu vopsea roșie pe fond crem. Modelul are patru deschizături mari care de fapt scot în evidență susținerea acoperișului de patru stâlpi groși. În centrul acoperișului se află o deschidere prin care ieșea fumul de la focul aprins în mijlocul camerei (Fig. 21)

⁶⁹ Cf. A. Nițu, *Semnificația motivului religios pictural în formă de "casă" de la Turdaș (Transilvania)*, în *Apulum*, II, 1943-1945, p.9.

⁷⁰ P. Ricoeur, *Finitude et culpabilité*, p. 18, apud G. Durand, *L'imagination symbolique*, p. 9.

⁷¹ Vezi M. Roška, *op. cit.*, p. 313, pl. XXXIV, 26.

Planșa IV. 1. Scară asociată cu spirala, Uruk (după A.Nițu); 2. Imaginea unei case, Vinča-Turdaș (după M.Roșka); 3. Reprezentarea unui altar cu două coloane sau stâlpi, Vinča-Turdaș (după M.Roșka); 4. Barcă funerară egipteană (după A.Nițu); 5. Model de sanctuar; 6. Altar cu două coloane, Lengyel, (a-foto, b-desen) (după J.Schránil); 7. Mitul creației la egipteni, ilustrat pe un sarcofag de lemn (după L.Frobenius); 8. Scărița asociată cu pasărea, epipaleolitic, Gaura Chindiei (după V.Boroneanț); 9. Desen antropomorf pe un fragment ceramic, Cucuteni B. (după A.Nițu); 10. Motiv antropomorf pe ceramică de tip Susa I (după A.Nițu); 11. Motivul omului în vârful scării, Susa I (după A.Nițu).

un appendice oblic la capătul superior⁷²(Pl. IV/3). A. Nițu a găsit analogii ale acestei reprezentări pe un cilindru de la Uruk (Uruk-III Djemet Nasr):un altar în trepte cu doi stâlpi, dar și în Anatolia la Bogazköi⁷³. Analogii se pot face și cu "băncile funerare" împodobite cu coloane al căror vârf este drept sau îndoit ca un cârlig (Pl. IV/4) din vremea Imperiului Teban (aproximativ 2169 î.Chr.). Pe baza reprezentărilor de coloane din interiorul templelor egiptene am putea considera că în acest caz reprezentarea de la Turdaș comportă și un simbolism solar⁷⁴, cu atât mai mult cu cât Vl. Dumitrescu consideră că este o legătură între cultul solar și anumite ritualuri de înmormântare (la Cernica, Vidra, Căscioarele etc.)⁷⁵. Astfel de piese de mobilier de cult, modelate în argilă, în care cultul coloanei sacre pare a fi implicat, există și în sudul Moraviei (cultura Lengyel)⁷⁶ (Pl. IV/6)

Scara - ca idee a unei legături între Cer și Pământ - este comună unui număr mare de culturi și civilizații din Mesopotamia până în Tracia, din Asiria până în Africa. Reprezintă trecerea simbolică de la un nivel la altul, o imagine a schimbării unui mod de existență cu un altul, superior⁷⁷.

Reprezentarea motivului simbolic al scării este bine atestată în zona carpato-danubiană, încă din paleolitic. În peștera de la Gaura Chindiei, în strâmtoarea Pescari-Alibeg (Caraș Severin), printre alte picturi rupestre a fost desenată o scăriță alături de o pasăre⁷⁸(Pl. IV/8). În numeroase tradiții, pasărea reprezintă unul dintre simbolurile ascensiunii. Șamanul, în timp ce urcă treptele stâlpului "întinde mâinile ca o pasăre aripile" și ajuns în vârf strigă: "Am atins cerul, sunt nemuritor"⁷⁹. În tradiția chineză se spune: "Pot călători cocorul alb și mă pot înălța deasupra celor 9 ceruri"⁸⁰. În numeroase culturi și tradiții este atestat vastul izomorfism între ascensiune și pasăre(sau aripă). În cazul desenului din peștera Gaura Chindiei, alăturarea celor două simboluri, credem noi, este dovada acestui izomorfism.

Numeroase reprezentări de scări exista și în neo-eneolitic. În cuprinsul ariei Cucuteni s-a descoperit un vas pictat în stilul B (Petreni, Basarabia), cu un motiv antropomorf, în care arhitectura corpului este constituită de 3 triunghiuri suprapuse, cu vârful în jos. Brațele, pornind de la baza triunghiului superior sunt figurate liniar în formă de scară și terminate cu palme pline. Triunghiul mijlociu alcătuind bazinul și coapsele, poartă, pornind din cele două colțuri, de la bază, două appendice oblice, figurate tot liniar în formă de scară⁸¹(Pl. IV/9). A. Nițu a făcut analogii cu motivul antropomorf pictat pe un vas de tip Susa I (Pl. IV/10) descoperit la Tepe Mussian (Elam) dar și cu "motivul omului aflat în vârful scării"⁸² (tot Tepe Mussian, Susa I) (Pl. IV/11).

În neo-eneoliticul carpato-danubian există mai multe fragmente ceramice având pictate pe ele motivul scării: în cultura Vinča-Turdaș⁸³ (Pl. V/1,2), sau în cultura Precucuteni unde motivul scării are forma unei spirale⁸⁴.

Scara, în toate culturile tradiționale (în epoca veche, în antichitate, ca și în evul mediu - vezi scara ca mijloc de urcare la ceruri la Sf. Ioan Scănarul - sec. VI d.Chr.) este asimilată simbolului Axis Mundi fiind unul din modurile rituale de a ajunge la Cer.

Un alt simbol ascensional este arborele. Verticalitatea, rădăcinile în pământ și coroana îndreptată spre Cer i-a adus valorizarea religioasă ca Axis Mundi - susținător al Cerului. Fiecare cultură

⁷² Cf. A. Nițu, *Reprezentarea altarului cu două coloane pe ceramica de la Turdaș (Transilvania)*, Iași, 1948, p. 4.

⁷³ *Ibidem*, p. 7.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 8.

⁷⁵ Cf. Vl. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoșanu, *Esquisse d'une prehistoire de la Roumanie*, Buc., 1983, p. 74.

⁷⁶ Vezi J. Schráníl, *Die Vorgeschichte Böhmens und Währens*. Berlin, Leipzig, 1928, pl. VII, 19, 19a;

⁷⁷ M. Meslin, *op. cit.*, p. 230.

⁷⁸ V. Boroneanț, *Arta rupestră din peștera Gaura Chindiei, comuna Pescari (județul Caraș Severin)*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor-Monumente Istorice și de Artă*, 1, 1977, p. 25, fig. 21.

⁷⁹ M. Eliade, *Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase*, Paris, 1957, p. 222.

⁸⁰ Cf. I. P. Culiianu, *op. cit.*, p. 97.

⁸¹ Cf. A. Nițu, *Originea orientală și sensul religios al motivului antropomorf cucutenian de la Petreni (Basarabia)*, în *Studii și cercetări Istorice*, Iași, 1943, p. 4, fig. 1.

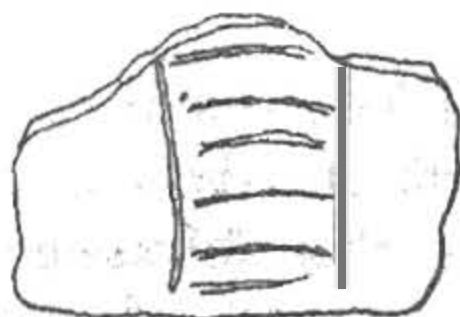
⁸² *Ibidem*, p. 11.

⁸³ Cf. M. Roska, *op. cit.*, p. 313, pl. CXXXIV, 2.

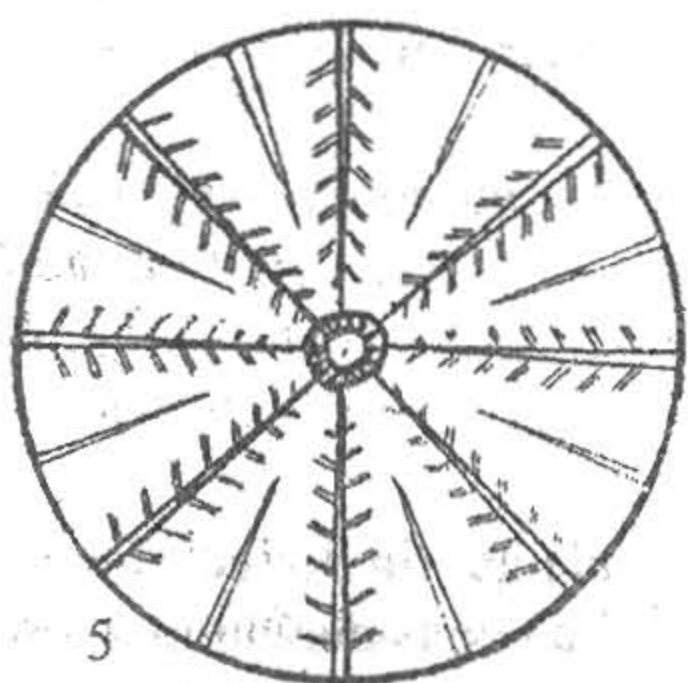
⁸⁴ Vezi Vl. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoșanu, *op. cit.*, p. 103, fig. 8/1.

1

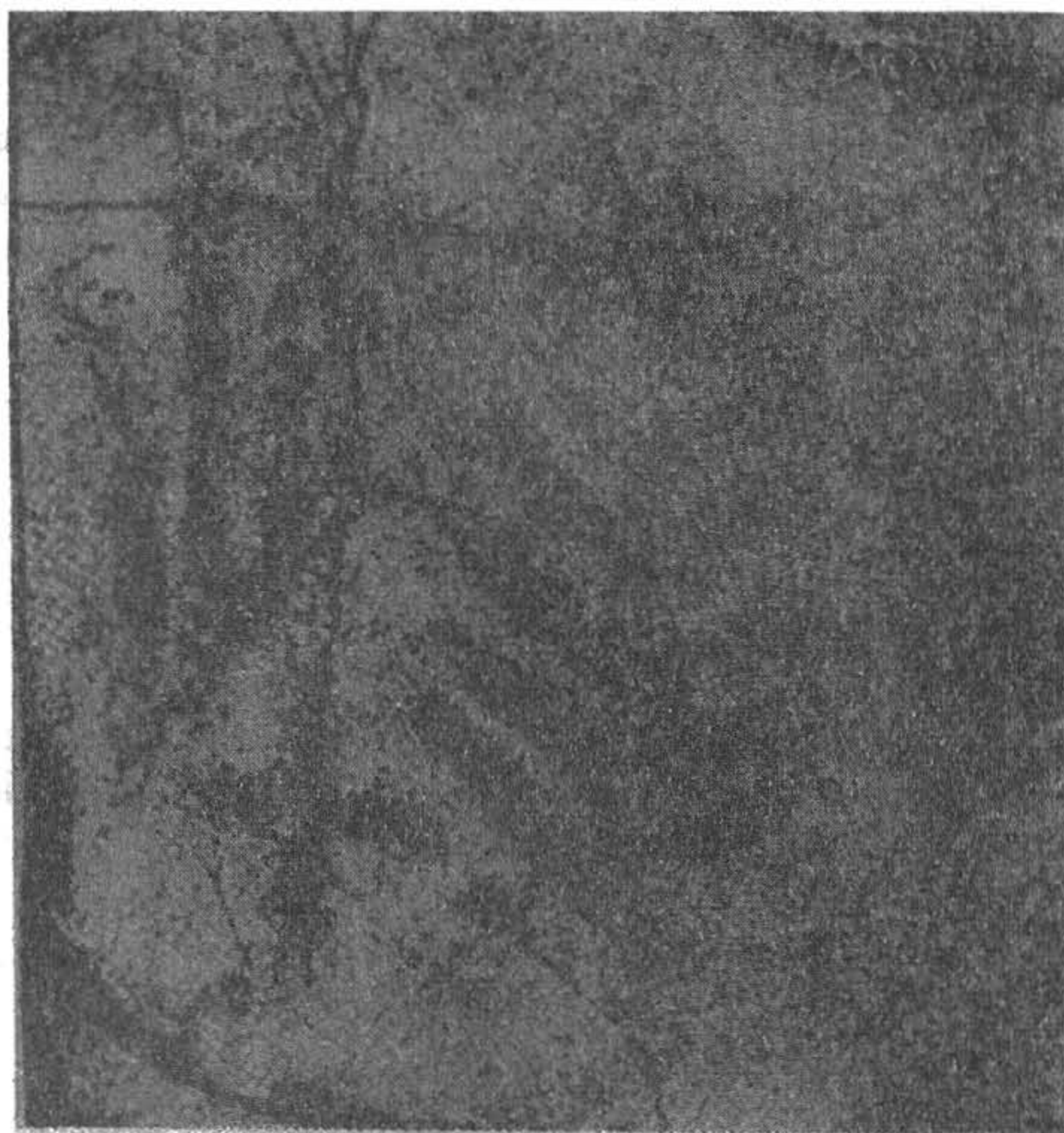
2

5

6

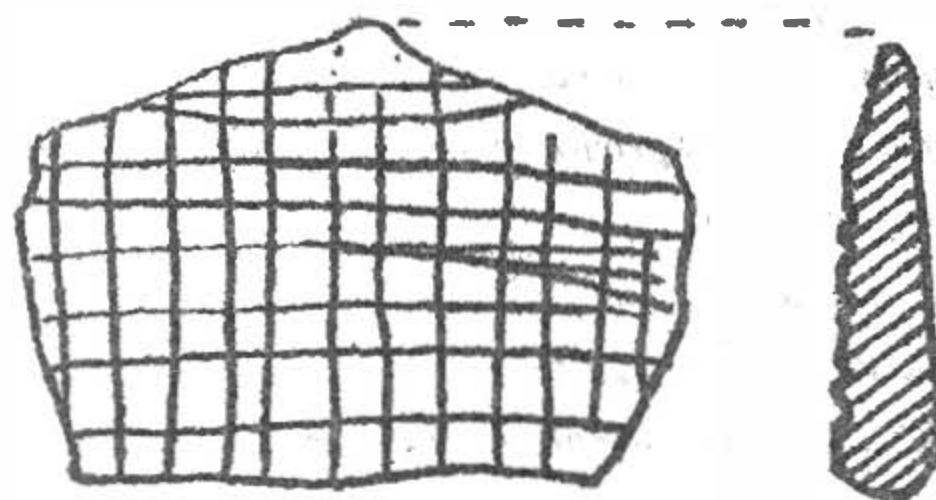
3

4

7

V. 1-2.Motivul scării, fragmente ceramice, Vinča-Turdaş (după M.Roşka); 3-4.Motivul Bradului, epipaleolitic, Gaura Chindiei (după V.Boroneanţ); 5.Fusaiolă cu motivul bradului, Vinča-Turdaş (după M.Roşka); 6.Motivul bradului pe ceramica cucuteniană, Valea Lupului (după C.Prut); 7.Piesă de altar (h=8,3 cm), Karanovo VI, Ruse (după M.Gimbutas).

își are proprii săi arbori considerați Arbori ai Vieții: mesteacănul în Siberia, curmalul în Orient, bananierul (sau cocotierul) în Africa, bradul la români⁸⁵.

Cele mai vechi reprezentări de brazi sunt cele din peștera-sanctuar de la Gaura Chindiei (epipaleolitic). Motivul bradului este redat de 7 ori singur și de două ori în pereche. Prezintă întotdeauna o linie verticală spre care converg linii înclinate închipuind nervurile (Pl.V/3,4). Interesant este că atât în redare singulară cât și în pereche, motivul se termină uneori în cerc. În cazul redării în pereche un brăduț pare a porni tot dintr-un cerc⁸⁶. Redarea brăduțului se va face și pe ceramica neolitică de tip Vinča-Turdaș (Pl.V/5) dar și pe cea precucuteniană⁸⁷ sau în cultura Cucuteni⁸⁸ (Pl.V/6), iar de aici va trece în epoca bronzului și a fierului intrând apoi - ca simbol major - în perioada istorică⁸⁹.

În perioada primitivă, numeroase reprezentări au o origine magică: magia simpatică, prin care obiectele sunt reproduse. A reprezenta un obiect era același lucru cu a-i da viață, ca și când chema un nume⁹⁰. Această idee este - credem noi - prefigurată pe ceramica neolitică carpato-danubiană sub forma motivului simbolic al bradului.

Și în alte arii culturale Copacul Cosmic este asimilat lui Axis Mundi. Cu prilejul sacrificiilor la populațiile de păstori din Asia Centrală se introduce în iurtă un arbore al cărui vârf iese prin deschizătura din partea superioară, susținând astfel Cerul⁹¹. Șamanul altaic folosește pentru asensiune un mesteacăn tânăr cu 7, 9 sau 12 trepte tăiate în trunchi. Copacul simbolizează Arborele Lumii iar treptele, diferite nivele cerești⁹². Structura arhetipală a imaginii lumii este revelată de desenul de pe toba unui șaman. Arborele Lumii are rădăcini în Infern, crește deasupra pământului, urcând până în cerul unde locuiesc zeii⁹³.

Legătura Arborelui Vieții cu Centrul Lumii și cu concepțiile arhaice cosmogonice este ilustrată la peștera Gaura Chindiei de cercurile desenate în vârful brăduțelor. Cercul - figură geometrică sacră - exprimă centrul, pe plan cosmic simbolizând cerul în opoziție cu pătratul care e simbolul pământului. Cosmosul, în multe tradiții mito-poetice e considerat o sferă (grafic, un cerc) dincolo de limitele sale fiind haosul⁹⁴.

Unii certători contestă orice încercare de a stabili posibile valențe simbolice coerente figurilor geometrice - deși sunt de acord că aceste motive au avut un rol simbolic - considerând însă orice încercare de acest gen ca fiind lipsită de fundament științific⁹⁵. A fost, în arheologie, din acest punct de vedere, o lungă dezinteresare științifică, unde dezinteresare înseamnă neseparare de prejudecăți.

Există figuri geometrice care exprimă ideea centru așa cum sunt de exemplu: cercul, spirala și romb. Sunt puține eforturile de a lumina valorile simbolice ale unor astfel de reprezentări abstracte.

Pe unul din galeții descoperiți de D. Srejović la Lepenski Vir observă o față umană, pe care, pornind din partea inferioară spre partea superioară, sunt excizate trei coloane formate din romburi afrontate (Pl.I/1). V. Boroneanț consideră că este reprezentat un cult al strămoșilor⁹⁶, iar M. Gimbutas că reprezintă un om-pește⁹⁷.

Oricât de dificilă, de plină de capcane, investigația motivelor artistice arhaice devine totuși posibilă, dacă ținem seama de certitudinile pe care le oferă patrimoniul morfologic și stilistic. Mai întâi

⁸⁵ Cf. R. Vulcănescu, *Coloana Cerului*, p. 16; vezi și *Mitologia română*, cu bibliografia.

⁸⁶ Vezi V. Boroneanț, *op. cit.*, p. 26.

⁸⁷ Cf. Vl. Dumitrescu, *Au sujet de la culture néolithique Precucuteni*, în *Dacia*, N. S., XI, 1967, p. 41.

⁸⁸ Cf. C. Prut, *Calea rădăciții. O privire asupra artei populare românești*, Buc., 1991, p. 80-81, fig. 43,44.

⁸⁹ V. Boroneanț, *op. cit.*, p. 26.

⁹⁰ G. Contenau, *op. cit.*, p. 355.

⁹¹ M. Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, p. 3-47.

⁹² Cf. M. Eliade, *The Yearning for Paradise in Primitive Tradition*, în *Myth and Mythmaking*, New York, 1960, p. 65.

⁹³ Cf. A. Eliot, *op. cit.*, p. 77.

⁹⁴ Cf. I. Enescu, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994, p.136.

⁹⁵ Vl. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoșanu, *op. cit.*, p. 78.

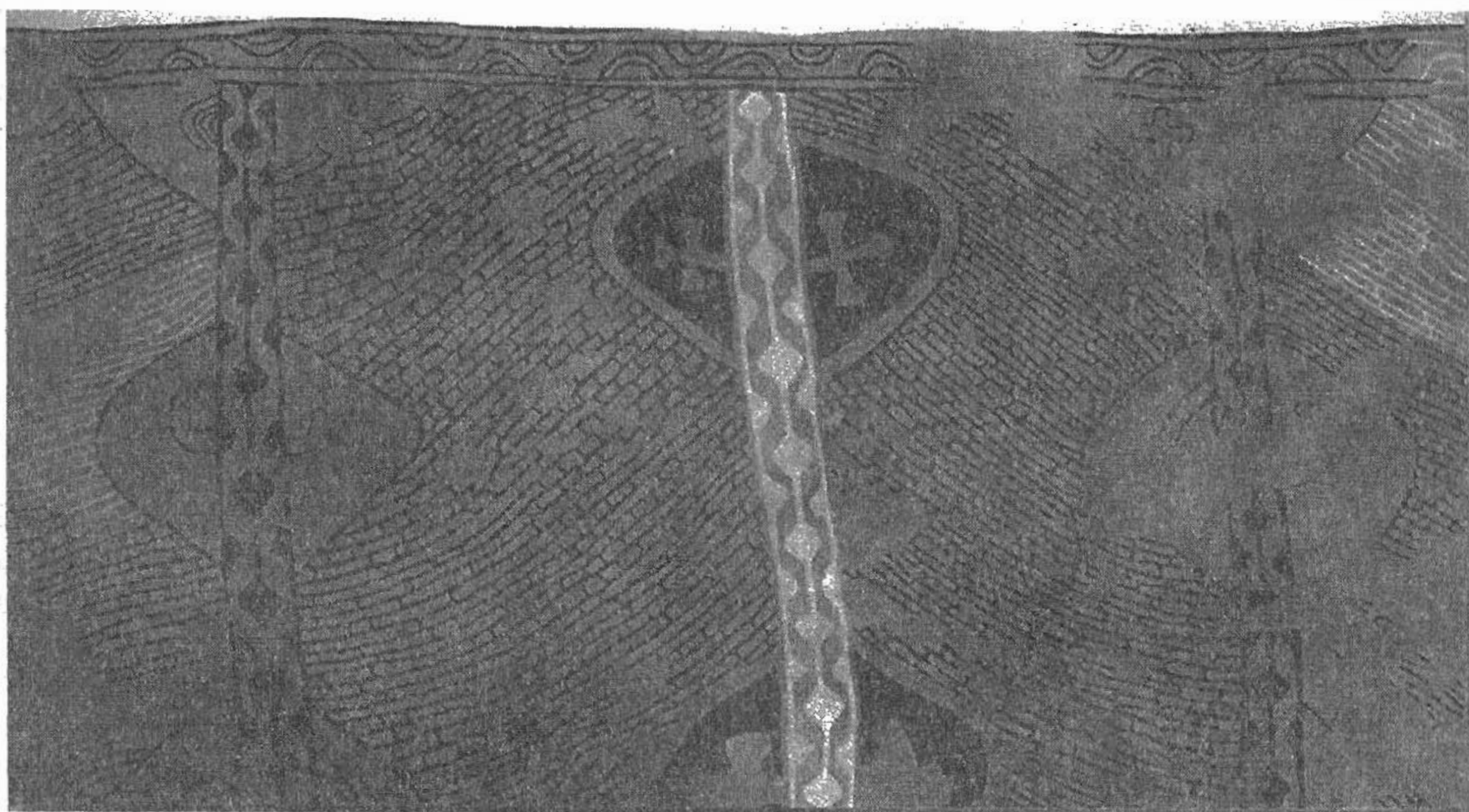
⁹⁶ V. Boroneanț, *Les religions de la préhistoire*, în *Actes du Symposium international sur le religions de la préhistoire*, Capo di Ponte, Valcamonica, 1975, p. 112, fig. 55.

⁹⁷ M. Gimbutas, *The Language of the Gods*, Chicago, 1991, p. 260.

există romburi, care reclamă în sine existența unui punct central⁹⁸. Apoi există valorizarea simbolică a rombului. Pe fragmentul unui vas descoperit Mussian este înfățișat un arbore schematic înconjurat de romburi. Arborele Cosmic va fi în Orientul antic întotdeauna însoțit de simboluri care îi vor preciza valoarea cosmologică⁹⁹. În iconografia mesopotamiană sunt reprezentări înrudite: arbore - disc solar - oameni deghizați ritual în pește¹⁰⁰.

1

2

Planșa VI. 1. Vas aparținând aspectului cultural Stoicani-Aldeni (după I.T.Dragomir);
2. Imagine de pe un stâlp de sanctuar neolitic de la Çatal Hüyük (după J.Mellaart).

Desigur între galenții de la Lepenski Vir există o diferență de timp de cel puțin patru milenii. Însă cosmografia mitologică comparată a demonstrat că originile popoarelor răspund unei viziuni universale în care structurile sunt comune la toți oamenii¹⁰¹.

Romburile afrontate apar deseori, în neo-eneolitic, alături de spirală - considerată și ea

⁹⁸ C. Prut, *op. cit.*, p. 47.

⁹⁹ M. Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, p. 257.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 258.

¹⁰¹ A. Eliot, *op. cit.* p. 78.

"reprezentare metafizică a centrului"¹⁰² - ceea ce dovedește că aceste simboluri se completează reciproc.

Pe un fragment ceramic provenit probabil de la o piesă de altar (cultura Karanovo VI) descoperit la Russe¹⁰³ cele două simboluri apar împreună (Pl.V/7), ca și pe un vas din cultura Stoicani-Aldeni¹⁰⁴ (Pl.VI/1).

Motivul romburilor afrontate apare și în neoliticul anatolian pe stâlpii din interiorul unui sanctuar (E VI A) de la Çatal Hüyük¹⁰⁵ (Pl.VI/2).

În întreg spațiul anatolo-balcanic, cultul coloanei sacre este bine reprezentat, ceea ce dovedește încă o dată unitatea de civilizație și mai ales unitatea spirituală în epoca neo-eneolitică¹⁰⁶.

Printre simbolurile caracteristice cultului cretanilor se regăsește și coloana. Cripta de la casa "C" din Tylikos avea în mijlocul camerei un stâlp pătrat, ce nu îndeplinea vre-un rol arhitectonic, fapt confirmat și de semnele sacre de pe fețele sale, repetat de un mare număr de ori, cum putem vedea și în cripta sanctuarului central al palatului din Cnossos¹⁰⁷. Aici legătura Cer-Pământ este reprezentată de contactul coloanei cu pământul pe care îl penetrează și cu Cerul reprezentat de sanctuarul așezat deasupra. Stâlpii sunt pictați în roșu ca și pereții sanctuarelor¹⁰⁸.

Simbolismul lui Axis Mundi este strâns legat de simbolul Centrului. Construcția centrului nu se făcea numai în ordinea "spațiului" ci și a "timpului". Templul sau sanctuarul nu devenea numai centrul Cosmosului ci și cadranul indicator al "Anului sacru", adică al timpului¹⁰⁹. Omul "primitiv", ca și omul preistoric probabil, nu putea trăi decât în Cosmos, adică într-un teritoriu care a fost creat de ființe supranaturale. A "cosmiciza" un teritoriu înseamnă a-l consacra, a-l sanctifica, iar locul este consacrat atunci când este posibilă comunicarea cu lumea zeilor. Această concepție religioasă poate fi descifrată în imagistica cosmologică, în simbolismul locuinței și în riturile de orientare și construcție ale unui mare număr de populații aparținând unui mare număr de culturi¹¹⁰.

Ideea religioasă de Centru al Lumii este dovedită în neo-eneoliticul carpato-danubian, prin faptul că sanctuarele unde cultul coloanei este atestat - la Căscioarele, Trușești și Parța - au fost ridicate în centrul așezării. Locul în care se află coloana sacră sau Arborele sacru, este considerat Centrul Lumii, pentru că în jurul lui se desfășoară mitic întreaga activitate terestră¹¹¹. Ideea de centru, legată de ideea cosmogonică este ilustrată și de descoperirea de la Ghelăești (Cucuteni AB), unde, într-un vas mare, au fost depuse 4 statuete pictate, dispuse în direcția celor patru puncte cardinale¹¹².

Imagistica lui Axis Mundi este bogată: munte, stâlp, scară, arbore, sfoară sau lanț (despre simbolul lanțului ca Axis Mundi, vezi cosmogonia totemică africană)¹¹³. Simbolurile seamănă astfel cu o constelație pentru că sunt dezvoltări ale unei teme arhetipale identice, pentru că sunt variațiuni pe un arhetip¹¹⁴. Arhetipul este ideea, iar simbolul este reprezentarea¹¹⁵.

Considerăm că, în încheiere, putem trage două concluzii. În primul rând, putem vorbi - credem noi - despre existența unui cult al coloanei ca reprezentare implicită a mitului cosmogonic ce va fi explicat mai târziu în textele sacre orientale. Recunoașterea existenței acestui cult a fost de altfel făcută

¹⁰² Cf. M. Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, ed. Moldova, Iași, 1991, p. 33.

¹⁰³ Vezi M. Gimbutas, *The Language of the Gods*, Chicago, 1991, p. 124, fig. 195.

¹⁰⁴ Cf. Ion T. Dragomir, *Contribuții privind ritul funerar și credințele magico-religioase la comunitățile aspectului cultural Stoicani-Aldeni*, în *SCW*, 28, 4, 1977, p. 503, fig. 3.

¹⁰⁵ Vezi J. Meilaart, *Excavations at Çatal Hüyük, 1963. Third preliminary Report*, în *Anatolian Studies*, vol. XIV, 1964, p. 71, fig. 24.

¹⁰⁶ Vl. Dumitrescu, *L'Unité de la civilisation carpatho-balcanique à l'époque eneolitique*, în *Les Balkans*, Tlamma, Athènes, 1936, p. 3. Vezi și M. Gimbutas, *The Mask in Old Europe (from 6500 to 3500 B. C.)*, în *Archaeology*, 4, vol. 27, october, 1974, p. 263.

¹⁰⁷ Chr. Zernos, *op. cit.*, p. 33.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 34.

¹⁰⁹ M. Eliade, *Barabudur, templul simbolic*, în *Revista Fundațiilor regale*, 9, sept. 1937, p. 11;

¹¹⁰ M. Eliade, *Structure and Changes in the History of Religion*, Chicago, p. 363.

¹¹¹ Cf. R. Vulcănescu, *Coloana Cerului*, p. 45.

¹¹² Vl. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Măgoșanu, *op. cit.*, p. 79.

¹¹³ Vezi V. Kernbach, *Miturile esențiale*, Buc., 1978, p. 112.

¹¹⁴ G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Buc. 1977, p. 51.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 75.

în câteva studii de sinteză asupra preistoriei zonei carpato-danubiene¹¹⁶, fără a încerca descifrarea elementelor de simbol ce compun acest cult.

Deși unii autori consideră că este abuziv să vorbim de o "religie neolitică"¹¹⁷, noi considerăm că fenomenul religios în epoca neo-eneolitică este coerent, existând deja o mitologie (constituită, consideră Leroi-Gourhan, încă din paleolitic)¹¹⁸ dovedită de constanța dispozitivului simbolic.

ȘTEFAN DORONDEL
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

¹¹⁶ Vezi: Vl. Dumitrescu, A. Bolomey, F. Mogoșanu, *op. cit.*, vezi și Vl. Dumitrescu, Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromichete*, Buc., 1988, p. 47; Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, p. 478; E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României-considerații*, Buc., 1987, p. 148;

¹¹⁷ Cf. G. Childe, *De la preistorie la istorie*, Buc., 1967, p. 72.

¹¹⁸ A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la préhistoire*, Paris, 1983. (vezi coperta); vezi și C. J. Reznoy, *Les derniers chasseurs*, Tome 3, *Bulletin de la Société archéologique champenoise*, 1978, p. 1112.